

арену ми маємо вдосконалювати нашу законодавчу базу, посилювати цифрову безпеку, підвищувати обізнаність наших громадян в цифровому середовищі, це саме ті питання які стоять сьогодні перед учасниками нашої конференції -як посилити спроможність наших громад, як побудувати нову міцну і непереможну Україну. Я впевнена, що всі питання наш незламний народ вирішить якнайкращим чином. Слава Україні!

Беланюк М.В.

к.ю.н., старший дослідник, учений секретар
Державної наукової установи «Інститут інформації,
безпеки і права Національної академії правових наук України»

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ З ПОЧАТКОМ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Забезпечення прав і свобод людини, відповідно до статті 3 Конституції України, є найвищою соціальною цінністю та головним обов'язком держави [1].

Природньо, що конституційні права та свободи громадян під час воєнного стану можуть обмежуватися. Зокрема це стосується права людини на вільне пересування, вибору місця проживання, права на майно, на приватне життя, на вільний вибір праці, право на участь в управлінні державними справами, заборона масових зборів тощо. Проте право на захист за будь-яких обставин не може бути обмеженим. Загальновідомими формами захисту прав, свобод та безпеки людини є: захист органами публічної влади, громадськими організаціями, самозахист, конституційне право на звернення, діяльність органів прокуратури та внутрішніх справ; судовий захист тощо.

В цьому контексті перш за все слід звернути увагу на дотримання прав людини з початком війни в Україні працівниками правоохоронних органів: працівниками прокуратури та поліції. Національна поліція, як правоохоронний орган та центральний орган виконавчої влади, має протидіяти злочинності та підтримувати публічну безпеку і порядок в Україні, а також забезпечувати охорону прав і свобод людини, при цьому вона має керуватися виключно

принципом верховенства права стосовно людини, її прав та свобод [2]. Органи прокуратури, крім підтримання обвинувачення в суді мають здійснювати нагляд за додержанням законів органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ОРД), дізнання, досудове слідство, та нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [3].

Принциповою умовою змісту діяльності правоохоронних органів є обов'язок не порушувати прав і свобод людини. Без цієї умови неможливо здійснювати професійну правоохоронну діяльність. Натомість, системним явищем в Україні стало порушення прав людини саме працівниками правоохоронних органів, на що міжнародна спільнота постійно звертає увагу і це підтверджується також Європейським судом з прав людини та тим, що Україна займає 3-тє місце серед країн-порушниць ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4, с. 2].

З початком війни в Україні природньо збільшилась кількість злочинів і відповідно кількість не дотримання прав людини з боку правоохоронних органів. За даними Харківського інституту соціальних досліджень показники порушення прав людини працівниками поліції складає: 2015 р. - 409 080, 2017 р. – 641 326, у 2018 – 546 686, у 2020 – 698 926 [5, с. 22]. Оціночна кількість жертв під час затримання поліцією протягом 2004–2009 років - 604 433 особи, який щороку зменшувався, однак у 2020 р. цей показник склав 559 140 осіб [5, с. 23]. У цьому ж році удвічі зросла кількість постраждалих від незаконного насильства в ході слідства та склала 419 355 випадків. Так само зросли показники стосовно жертв психологічного насильства з боку поліції [5, с. 27]. Слід зазначити, що реальна кількість потерпілих може бути в рази більшою, адже більшість постраждалих від працівників поліції взагалі не подавали скарг - 73 % осіб. [6, с. 24]. При цьому 56,2 % опитуваних оцінили роботу поліції як неефективну [5, с. 11]. Відповідно до опитування щодо найбільших недоліків у

роботі поліції промадяни висловилися за: непрофесіоналізм – 39,3 %; небажання захищати «просту» людину – 30,9 %; безкарність працівників поліції 20,6 %; бездіяльність – 34,2 %; корупція – 36,8 %; слабкий зв'язок із населенням – 26,4 % [7, с. 28].

Самі ж працівники поліції скаржаться на недоліки законодавчих норм, які підштовхують поліцейських вчиняти неправомірні дії [8]. Розглянемо на актуальному прикладі не дотримання прав людини правоохоронними органами України, що стосується незаконного оголошення у розшук підозрюваного, як підставу для зупинення слідства, що стало, за даними Спілки адвокатів міста Києва, на початку повномасштабного вторгнення РФ масовим явищем.

3 березня 2022 р. прийнято Закон України № 2111-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану». Статтю 615 КПК України, зокрема, пункт 2 частини 1, було викладено у новій редакції: «у разі введення в Україні або окремих її місцевостях (адміністративній території) воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ та/або інших держав проти України та якщо відсутня об'єктивна можливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 189, 233, 234, 235, 245, 247, 248 та 294 цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-115, 121, 127, 146, 146¹, 147, 152, 153, 185, 186, 187, 189-191, 201, 258-258⁵, 260-263¹, 294, 348, 349, 365, 377-379, 402-444 КК України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні таких злочинів, -

такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог глави 37 цього Кодексу за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором» [9].

Зазначені зміни набрали чинності 8 березня 2022 р. і в силу положень ст. 58 Конституції України не мають зворотної дії в часі. При цьому, стаття 615 КПК України у редакції від 05.01.2022р., яка діяла до 08.03.2022р., не наділяла прокурора повноваженнями щодо продовження строку досудового розслідування. Враховуючи викладене, дія Закону України № 2111-IX від 03.03.2022р., якою прокурора наділено правом в особливий період приймати рішення про продовження строку досудового розслідування, починається з 08.03.2022р. і не має зворотної дії в часі. Тобто, до 07.03.2022р. (включно) повноваженнями щодо продовження строку досудового розслідування у кримінальних провадженнях був наділений виключно слідчий суддя.

Отже ті справи, строк досудового розслідування яких сплинув у період з 24 лютого до 7 березня 2022 року і щодо яких суддею не прийнято рішення про їх продовження, справи відповідно до статті 219 КПК мали бути закритими у зв'язку із закінченням строку досудового розслідування.

Натомість для недопущення закриття таких справ ряд працівників правоохоронних органів (слідчі та прокурори) зупиняли провадження по справі шляхом оголошення у розшук підозрюваних навіть без проведення попередніх розшукових дій, які б мали довести те, що підозрюваний дійсно переховується від слідства. Тобто оголошення у розшук відбувалося саме у перший день війни - 24.02.2022 р. Таким чином працівники правоохоронних органів, вочевидь через безкарність своїх дій, порушили права людини і завдали істотної шкоди у вигляді притягнення до кримінальної відповідальності у справі, строк досудового розслідування у якій сплинув.

Отже, основною причиною недотримання прав людини з боку працівників правоохоронних органів є відсутність в Україні дієвого механізму притягнення

їх до відповідальності, що призводить до безкарності або до більш м'якого покарання, що в свою чергу не сприяє викоріненню такої практики.

Слід згадати й про те, що в Україні відсутній механізм притягнення до відповідальності суддів за помилкове або неправомірне рішення, натомість наприклад у системі судів Греції існує Спеціальний суд щодо помилкових неправомірних судових рішень та спорів, який розглядає «позови проти суддів за винесення помилкового або неправосудного рішення» [10].

Підсумовуючи викладене приходимо до висновків:

Порушення принципу верховенства права правоохоронними органами ставить під сумнів відповідність України статусу правової держави, задекларованої Конституцією України, не сприяє наближенню України до європейського співтовариства у зв'язку із набуттям Україною статусу кандидата у члени ЄС, знижує рівень довіри громадян до правоохоронних органів.

Основною причиною, що призводить до недотримання прав людини в Україні є низький культурний та професійний рівень співробітників правоохоронних органів у питаннях дотримання прав людини, безкарність працівників правоохоронних органів та незавершеність реформ правоохоронної системи України, незважаючи на 30-річний шлях у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Про прокуратуру. Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
4. Violations by Article and by State, European Court of Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2020_ENG.pdf

5. Національний моніторинг незаконного насильства в поліції в Україні у 2020 році / Д. Кобзін, А. Черноусов, С. Щербань; Харківський інститут соціальних досліджень; Харківська правозахисна група. Харків : ТОВ «Видавництво «Права людини», 2020. 64 с.

6. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2018 рік. С. 134. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=4>

7. Д. Кобзін, С. Щербань, К. Коренева, А. Черноусов. Оцінка діяльності Національної поліції України за допомогою опитування громадської думки (національний звіт). - Харків, Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). —2019 – с. 52

8. Неналежне поведження в діяльності національної поліції України: прояви, поширеність, причини URL: <https://khisr.kharkov.ua/wp-content/uploads/2020/01/Otsinka-diial-nosti-Natsional-noi-politsii-Ukrainy-za-dopomohoiu-opytuvannia-hromads-koi-dumky-2019.pdf>

9. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про попереднє ув'язнення" щодо додаткового регулювання забезпечення [...]. Закон України від 03.03.2022 № 2111-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text>

10. Understanding The Courts System. URL: <https://www.courts.ie/understanding-courts-system-0> ³⁴ The Children Court. URL: <https://www.courts.ie/children-court>